

Під склепінням храму

Роман Іваничук

Над невисокими будинками цього старовинного кварталу, над зеленими кучерями каштанів і акацій похмуро височить готичними шпилями єзуїтський костьол. Біля нього вирує життя. Спішать

люди на роботу і додому, "в театр і кіно, несуть на своїх обличчях сліди прожитого дня: радість, турботу, надію, усміх і втому. Байдужі до освяченого єзуїтами місця, бавляться поряд у скверику безжурні діти, сидять на лавочках закохані, ховаючись у передвечірніх сутінках.

Тільки з-під костьольних дверей на сонцем мережану зелень скверу, на каштани, овіяні вечірнім вітром, дивляться злидні вчорашнього дня. Це молільниці, поморщені, вицвілі, з простягнутими руками. Дехто з прохожих, чутливих до чужого горя, підійде і покладе монету в руку, звичну просити милостиню. Подасть і задумається, стривожений суперечливими почуттями гордості за творчу силу людини і огиди до функції величного архітектурного пам'ятника, що калічить людські душі.

Стрілами веж уп'явся костьол у небо, наче гігантськими цвяхами пришпилив до небозводу волю, думку, радість, усміх цих людей, що клянуть тепер на холодних мармурових плитах під високим склепінням і ревно моляться.

У костьолі — відправа. Півголосом, ніби від страху, щоб не почули галасливі діти на вулиці, шепоче ксьонзд слова літургії; сповідальник у білій ризі тихенько зайшов у сповідальницю; тьмяно горить одинока лампочка на золотому павуку.

Серед пониклих голів старих жінок, що в молитвах проводять решту свого життя, серед важкого гнітючого шепоту та запаху воску — молода жінка. Стиснувши губи, б'є поклони і всім своїм єством тягнеться до олтаря.

"Тільки церква, тільки молитва перед цим олтарем допоможе мені", — повторює в думці, немов умовляє себе. Губи скупі вимовляють одні і ті ж, позбавлені вже змісту, слова молитви. Тривожний погляд молодої жінки боїться відірватись від ікони Христа над престолом.

Ліворуч, під амвоном, з чотками в руках зігнулась та, що привела її, заблукану вівцю, з грішного світу у світ прощення і надії. Чорна хустка покриває чоло молільниці, щоби навіть те зеленкувате скупе світло, що падає плямами через матові шибки згори, не могло поманити її від ніг розп'яття.

Над нею на стіні — барельєф рицаря, закутого в панцир. Він недбало підпер голову рукою, ніби насміхається з віруючих.

А з правого боку — очі другої молільниці. Великі, круглі, пронизливі очі, в яких уже давно не таїться ні крихти віри, а, здається, один глум і ненависть до всього: до себе самої, до сусідок-молільниць, до розп'ятого Христа.

Молода жінка боїться відірвати погляд від ікони Христа над престолом. Ще дві молитви. А потім — піде звідси. Тільки ті очі знову пошлють їй услід погляд.

"Боже, будь милостивим до мене, грішної..."

У сім'ї художника Олеся Сторожняка — горе. Від того часу, як померла їхня донечка-первісточка, щось дивне коїлося з його дружиною Лідою. Вже півроку вона щодня перед вечором ходить до костьола молитися. Чому саме до костьола? Про це годі було розпитатися в Ліди. Вона замкнулась в собі, мовчала.

А сьогодні, повернувшись з роботи, він не застав її вдома. З шухляди зникли і їхні невеличкі збереження...

Вони жили скромно, але обоє були такі щасливі. Ліда працювала касиром у кінотеатрі. Сюди приходило багато глядачів. Напевно, більше, ніж у інші. Соковита зелень парку, оригінальні реклами і привітна касирка — все це приваблювало глядачів. А цієї усмішки так багато було і в Ліди, і в Олеся. Неждано-негадано Ліда мусила взяти відпустку. Перед будинком лікарні Олесь поцілував її і сказав:

— Чи сина, чи дочку — "все одно... Чуєш?

— Який ти хороший, — подякувала йому ясным, сповненим любові поглядом.

Олесь сам собі не вірив, що це русоволосе кучеряве дівчатко днями стане матір'ю його дитинки. Яке це було щастя! Вдома щастя трохи затьмарилося. Мати сказала, що дитину треба буде обов'язково охрестити.

— Звичайно, мамуню, аякже, — пробував перейти на жартівливий тон, — гостей скличемо, кумів. Тільки піп не буде галакати над моєю дитиною, — додав серйозно. — Мій тато й за Польщі не ходив до церкви, то ж мені зараз ніяк не годиться запрошувати попа.

Олесь знав, що Ліді все буде байдуже. Але мати... Вона останнім часом стала якоюсь дивною. Немов забажала віддати богові борг і за себе, і за свого чоловіка. А все це під впливом тієї Гелени з-під єзуїтського костьола, що приходить за милостинею Христа ради.

Ліда принесла з лікарні донечку Орісю.

Олесь тепер не йшов, а летів з роботи додому. Щоразу приносив іграшки, хоч в них ще й не було потреби.

Мати наполягала:

— Якщо цієї неділі не понесете дитину до церкви, я приведу священика додому.

Ліда вагалась. Олесь категорично відмовився.

— Бог покарає, ой, покарає, — віщувала мати.

І наче в лиху годину сказала. Це сталося так несподівано і страшно... Одного вечора Оріся почала важко дихати, а через кілька днів згасла, як свічка.

Олесь потемнів від горя. А Ліда... Їй було ще важче. Якимось уночі схопилася з криком, роздягнена вибігла надвір і впала біля воріт.

— Я чула голос Орісі, — шепотіла вкрай стурбованому Олесеві, пригортаючись до нього тремтячим тілом. — Я чула виразно її голос: хреста просила... Слухай, слухай! О-о! Чуєш? Чуєш?!

Лікар сказав, що хворій потрібний абсолютний спокій. Через тиждень Ліда встала і сказала Олесеві:

— Я куплю полотна на крижмо[1] для нашої Орісі.

Олесь не міг повірити, що це сказано серйозно, спробував заперечити, але вона закричала:

— Це ти, безбожнику, загубив мою дитину! Я піду від тебе! Геть з цього проклятого дому!

Мати порадила:

— Не переч їй. Бачиш — нездорова.

І Олесь погодився.

Ліда з кожним днем почала віддалятися від нього. Часто він заставляв її перед ліжком на колінах. Вона плакала і молилась. Пробирав розраджувати — марно. Колись енергійна, весела Ліда стала потайною, мовчазною. Потім Олесь довідався, що вона ходить щодня до костьола. І чомусь перестала приносити зарплату.

— Де твоя зарплата?

— У мене вкрали гроші, — відповіла таким тоном, що Олесь більше не питав.

— Боюсь, щоб ми не втратили більше, ніж втратили. Всього... — застерігав він.

Але Ліда мовчала. А сьогодні вона забрала всі їхні збереження з дому. Ходив по кімнаті, палив, чекав.

Серед пониклих голів, зморщених обличчя молільниць, що туляться до стін костьола, серед гнітючого шепоту, як промінь денного світла — Ліда. Руки в неї дрижать, а в них — набита чимось торбинка. Губи механічно вимовляють слова молитви, тривога, ляк таяться в очах.

З неї не зводить погляду Гелена. Вона швидко ворушить губами, перебирає чорні намистинки чоток і вже не звертає уваги на криваві рани на пробитих Христових руках.

Ліда знає, чому Гелена так дивиться на неї... Аби вже швидше. Треба завершити свою покуту, виконати обіцянку... Ще дві молитви. Але Ліда не може думати ні про бога, ні про пречисту. Все постає в її пам'яті від самого початку.

...Вона сиділа тоді в кімнаті разом зі своїм горем. Олесь на роботі, мама кудись пішла.

— За що, за що така кара? — раптом крикнула до німих стін.

— За гріхи, за гріхи, доню, — почула у відповідь притишений шепіт з напіввідхилених дверей. Здригнулася. Смиренна, скулена молільниця Гелена стояла на порозі.

— За гріхи, доню. Ти католичка, відреклась від святого хреста. Це — тільки крапля в морі божої ласки і гніву. Гріхи свої ти можеш відмолити тільки в костьолі. То ж молись. Бо гріх страшний у тебе. Дитину свою ти поховала нехрещеною. Душа її літає неприкаяна по світу і кличе розпачливо до совісті твоєї: хреста! хреста!

Сині набрежклі мішки під смиренними очима надулись, як індікове воло, стягнені зморшками губи ще раз повторили страшні слова:

— Хреста! Хреста!

— Ай! — зойкнула Ліда і затулила руками змарніле обличчя. — А-а-ай!

Але слова далі лились каламутним струмком, мов осіння вода по ринві з іржавого

Даху:

— На твоєму сумлінні душа твого немовляти. Сувій полотна... Сувій полотна принесеш до костьола і даси молільниці, що зліва під амвоном. Будеш кожний день молитися і жертвувати бідним, поки не почувеш знову під своїм серцем плоду. Тоді велику жертву принесеш. Слухай, дочко, слухай! Бо він буде проклятий, бо умре він раніше, ніж на світ з'явиться. І ти будеш тричі проклята, проклята, проклята!..

— Геть, геть ідіть! — закричала Діда і впала непритомна.

Вона потім ледве могла пригадати, хто в неї був.

А вночі — о, як це було страшно! — вона прокинулась від стуку у вікно. Могла запрягтися, що чула, як хтось шкрябав по шибі, а потім закричав розпачливо: "Хреста, хреста!"

Боязко подає Ліда сувій полотна молільниці. Та впала перед розп'яттям і довго молилась.

Гелена прошепотіла, закінчивши молитву:

— Кожний день будеш приходити, молитися і жертвувати, а бог простить тобі гріх і пошле щастя.

Ліді було моторошно в костьолі. Чи це тому, що вже давно розвіяна віра в бога знову діткнулась зашморгом її думок, волі, чи, може, тому, що ці атрибути віри: розп'яття, ангели, синій силует божої матері у матовому віконці сприймалися, як іграшки, і не викликали релігійних почуттів.

— Молися, молися, — шмагав хрипкий шепіт.

Ліда молилась, вдивляючись у трикутне око, вирізане на престолі, і просила його вселити в неї палку віру, бо тільки це допоможе їй знову стати матір'ю. Молилась своїми словами, благальним наполегливим шепотом випрошувала в бога милосердя.

Сьогодні їй особливо страшно захитатися у вірі. Вчора вона переконалася, що буде матір'ю. Вчора й сьогодні ходила сама не своя.

Потім взяла гроші й пішла до костьола. Всі взяла, не лічачи, бо здавалось, що ті пожертви і молитви, які приносила донині, будуть не прийняті богом, коли залишить хоч одну копійку. Вона сьогодні все пояснить Олесеві. Він зрозуміє. Адже це для них обох.

Під розп'яттям на стіні — дерев'яна скарбона, а над нею напис: "На костьольний податок". Тут же збоку другий — "За померлі душі". Ліда дотепер знала тільки молільниць, посередниць між нею і богом, а них скарбон, з допомогою яких можна купити в бога за гроші кращу долю, якимось не помічала. Мозок, затьмарений страхом і молитвами, на мить прояснів. Губи ворушилися, а мозок вперто свердлила думка. Молільниці... Одна, друга, а за колонами їх ще кілька. З чого вони живуть? Люди платять їм за своє горе? І костьол також збирає гроші. Чому гроші? Чому не сльози, щоб було їх менше в людей? Для кого гроші? Хтось з прислужників або святі отці, дбайливо обмацуючи дно шкатулки, вибирають їх щовечора й живуть на них, їдять, п'ють, одягаються во славу божу, за її сльози. І від цього раптом сліз не стане? Молільниці поспішатимуть додому, щоб швидше порахувати зароблені нею гроші, а в

неї перестане боліти серце за дитиною, через це прийде до неї колись щастя?

"Що за безглуздя", — запекла мозок думка.

Ліда боязко оглянула присутніх, чи хто з них, бува, не розгадав її сумнівів. Ні, все спокійно. Тільки рицар на стіні душив у собі сміх, тримаючись рукою за живіт.

З кого? З неї!

Непереможне бажання підвестися й вибігти з цього мороку на денне світло оволоділо нею. Вона піднялась на одне коліно, оглянулася назад.

Гелена вже не молиться, вона не зводить погляду з Ліди. Напевно, догадується, чому сьогодні Ліда так ревно була поклони. Губи її застигли напіввідкриті, пальці ще бігають по чотках, очі жадібно блищать.

"І плід твій буде проклятий в утробі", — вдаряє кров у скроні. Ліда швидко повертається до розп'яття, вдивляється в розмальовані рани Христа, щоб відігнати сумніви. Витримати, дотримати обіцянки... Ще одна молитва і все... все.

А позаду шепіт. Моляться... За неї?

— Боже, очисти гріхи наші, — шепоче та, в чийх очах таїться глум над іконами й віруючими, — і помилуй нас... За неї ти маєш більше, як я за тиждень у поїздах!..

— Що тобі до цього!.. Не завидуй ближньому своєму...

Ліда насторожується. Причудилося?

— Тихше, почує... Мені третину, зрозуміла?

Ліді страшно чути цю притишену розмову. Вона не хоче, не хоче її зараз чути.

— Ні гроша не дам, — сичить голос Ге— лени.

Заробітчани Христові забувають, що вони у святому храмі.

— Тоді я все їй розповім...

— Тоді і я розкажу, знаєш де?.. Що ти тільки вдаєш святу, коли б'єш головою до помосту і вимовляєш пророчі слова.

У відповідь — лайка.

Ліда здригається, як від холоду. Трикутне око на престолі не мружиться, хоч до нього долинули огидні слова, спокійно блаженствує ангел над тілом Христа, тільки рицар заходиться від сміху.

Знову лайка. Супротивниця Гелени не залишається в боргу.

Молитва застрягає гірким клубком у горлі. Ліді хочеться крикнути, жбурнути в жебрачок образливим словом. Вона зривається з колін.

Обличчя молільниць вмить закриваються маскою смиренності, але ненадовго. Злякані, що втрачають заробіток, вони чіпляються за Лідин одяг. З усієї сили вона б'є по кощавих пальцях і втікає. Услід за нею сичать прокляття.

— Що я зробила?! —тихий зойк безпорадності й розпуки вирвався з .грудей, коли Ліда збігала з костельної паперті, але у вуха вже вдаряв гомін життя, якого вона не чула стільки часу.

Літній вечір повис над містом, притих гомін, зорі замерехтіли на оксамитовому небі. У скверику ще галасувала дітвора, за кущиком бузку виднівся силует кучерявої голівки біля широкого плеча юнака. З репродуктора лилась вечірня музика, у повітрі

тріпотів то тут, то там чийсь сміх.

Ліда ще гаразд не усвідомлювала що сталося. Довгий жахливий сон, з якого годі було збудитися, мучив дотепер, і врешті прийшло пробудження. Непевність й страх ще доторкалися її душі, але вони зникли. Замість них з'являвся сором.

Ліда ще раз оглянулась на горбаті постаті біля брами костьола і побігла. Швидше, швидше додому, кинутися на груди Олесеві, поділитися з ним своєю таємницею. Бігла, де більше людей, не оглядаючись на високі готичні вежі. Відчула, як забилося колишньою радістю її серце.

[1] Крижмо — подарунок для новонародженого.